

Hvad kan der fra Landbosforeningernes Side gøres for at ophjælpe Agerbruget hos Husmænd og andre mindre Jordbrugere.

Foredrag, holdt i det kgl. Landhusholdningselskab d. 22de Februar 1871,

af

Kammerraad Andersen.

Naar jeg har ønsket det foreliggende Spørgsmaal stillet til Diskussion her i Landhusholdningselskabet, er Grunden dertil selvfølgelig nærmest den, at der efter min Overbevisning vil være meget at gjøre i den betegnede Retning, og at Landbosforeningerne de fleste Steder ad denne Vej ville finde en tilfredsstillende Virksomhed.

Det kan imidlertid maaste ikke desto mindre i første Øjeblik synes noget paafaldende nu at drage Sagen frem, efter at de ældre Landbosforeninger, om hvilke der her nærmest maa blive Tale, allerede have virket i et ikke ganske kort Aaremaal og, som alle bekjendt, i mange Retninger gavnet overordentlig meget, eller der kan, om man saa vil, synes at ligge en Bebrejdelse overfor Landbosforeningerne heri, som om disses Opmærksomhed ej tilstrækkelig har været rettet paa det, hvorpaa der i Spørgsmaalet lægges Vægten, Fremhjælpsningen af Husmændenes Agerbrug.

Jeg skal derfor, for at vise at navnlig det sidste ikke kan have været min Hensigt, inden jeg gaaer over til det egentlige

Spørgsmaal, tillade mig i Korthed at omtale Forholdene, saaledes som disse i Almindelighed vare her i Landet, før Opretelsen af Landboforeningerne i Reglen havde fundet Sted og i den første Tid af disses Virksomhed, hvorhos jeg dernæst i sidstnævnte Henseende troer at kunne tilføje, at, uagtet jeg vel nærmest maa have Sorø Amts landsøkonomiske Selskab og Bræstø Amts Landboforening for Øje, hvis Virksomhed jeg i henvend 30 Aar har kunnet følge, saa vil dog tillige, da de øvrige Amtsforeninger omtrent samtidig bleve oprettede, ogsaa det Bæsentligste, af hvad jeg her skal tillade mig at anføre, kunne gjælde Flertallet af disse.

Gaaer man saaledes omtrent 40 Aar tilbage, eller til den Tid da foruden Fyens Stifts patriotiske Selskab og Holbeks Amts økonomiske Selskab, næppe nogen Landboforening hos os var traadt i Virksomhed, da var Forholdet mellem Antallet af Gaardmænd og Husmænd ganske anderledes end nu for Tiden, ligesom der saa godt som ingen Forskjel var paa den Maade paa hvilken Gaardmandslodder og Husmandslodder dyrkedes. Gaardmanden trængte da lige saa meget til Husmandens Hjælp som omvendt, hvoraf igjen fulgte, at Husmanden uden Bøjselighed kunde saa sin Jord behandlet lige saa godt, maaste ikke sjældent endog bedre end Gaardmanden, medens den Betydning, der af denne til Gjengjæld lagdes paa Husmandens Hjælp i den travleste Tid af Aaret, fremkaldte et Ligelighedsforhold mellem begge, der kun paa meget saa Steder har holdt sig til Nutiden.

Dernæst havde Husmanden, foruden den Hjælp han ydede Gaardmanden for Behandlingen af hans Jordlod, og det Arbejde han selv anvendte paa denne, endda ikke liden Tid tilovers, og for hvilken han, da der den Gang var langt færre Indfiddere og jordløse Husmænd end nu, saa godt som altid kunde finde lønnende Anvendelse, medens Gaardmanden ikke sjældent maatte tilbringe saa megen Arbejdstid ved Høveriet paa Hovedgaardens Marker, at dette ikke kunde blive uden Indvirkning paa hans egen Bedrift, og det kan derfor vist uden

Overdrivelse siges, at den stræbsomme og flittige Husmand i den Tid mangen Gang var heldigere stillet end Gaardmanden, der drev Lodden for ham, ligesom i hvert Fald Dykningen af Huslodderne i det Hele taget ikke var ringere, men snarere maaste endog i ikke faa Tilfælde stod over Gaardmændenes Agerbrug.

Da Sorø Amts landøkonomiske Selskab oprettedes i Aaret 1833, laa det saaledes nær, at Selskabets Virksomhed for Agerbrugets Ophjælpsning i de fleste Retninger maatte blive den samme overfor Gaardmænd og Husmænd, men een Foranstaltning kom dog strax særlig de sidste og deres Børn til Gode nemlig Udsættelsen af Præmier for Forarbejdelsen af Haandredstaber, Kurvebinding og anden Husflidsgjærning, og ganske paa lignende Maade virkede Præsts Amts Landboforening, der oprettedes nogle Aar senere.

En af de væsentligste Foranstaltninger, som Landboforeningerne derefter faa godt som over hele Landet iværksatte, var som bekjendt Afholdelsen af Præmiepløjninger i en længere Række, og enkelte Steder, f. Ex. i Fyen, oprettedes endog særlige Selskaber udelukkende med denne Virksomhed som Formaal. Nyttens af Præmiepløjningerne i det Hele taget er imidlertid saa almindelig erkjendt, at jeg ej her skal opholde mig videre derved, men derimod maa jeg i Korthed berøre, hvad der allerede den Gang i Sorø og Præsts Amter, saavel som flere andre Steder, virkedes i denne Retning, for særlig at støtte Husmændenes Agerbrug, og dette faa meget mere som jeg senere vil komme til at tilraade en Virksomhed, som staaer i nær Forbindelse hermed.

Det foran nævnte Forhold mellem Gaardmænd og Husmænd forrykkedes nemlig allerede temmelig hurtigt derved, at der efterhaanden fremkom flere og flere Indsiddere og jordløse Husmænd, hvad der gjorde det lettere for Gaardmændene, for Betaling i Penge at erholde den fornødne Arbeidskraft, saaledes at de mindre direkte trængte til Husmændenes Hjælp i deres Avlsbrug. Det var saaledes nærmest med det

Formaal for Dje ogsaa at stille Husmændene mere uafhængige overfor Gaardmændene, at der flere Steder af Landbosforeningerne udfattes særlige Præmier for Pløjning med Køer, for at virke hen til at Ejerne selv med samme kunde udføre den væsentligste Behandling af deres Jordlodder. Denne Del af Præmiepløjningen fortfattes endog ikke saa længe efter at den førstnævnte havde opfyldt sin Bestemmelse, men maatte dog, da det mer og mer viste sig, at kun enkelte Mænd vedbleve for Præmiernes Skyld, tilsidst ophøre, uden at det egentlig kan siges, at man var rykket Maalet synderlig nærmere, hvortil Grunden vist nærmest var, baade at Vanskeligheden ved at faa Jorden bearbejdet ved andres Heste endnu ej var saa stor som den senere er bleven, og navnlig, at den Gang hverken Husmand eller andre fodrede deres Køer saaledes, at disse ved Siden af nogenlunde tilstrækkelig Ydelse i Mælk tillige kunde præstere Ydelse i Arbejde for Plov og Vogn.

Efterhaanden forandrede imidlertid som bekjendt Forholdene sig end mere i mange Retninger, og blandt de store Fremskridt i Agerbruget var ogsaa for Gaardmændenes Bedkommende, at Kvægholdet stadig forøgedes, hvorimod Hesteholdet, uagtet det mere Arbejde Jordens Behandling krævede af disse, mere og mere indskrænkedes. Følgen heraf blev vel ikke ligefrem, at Gaardmændene enten nægtede at pløje for Husmændene eller at udføre den øvrige nødvendige Kjørsel saavel for disse som for Indsidderne, ligesom Bederlaget herfor egentlig heller ikke væsentlig forhøjedes, men ud over dette eller til de mere gennemgribende Forbedringer, Mærgling m. m., der har hævet det nuværende Agerbrug saa meget over Fortidens, har det derimod kun meget faa Steder været muligt for Husmændene at naa, og i den herved foraarsagede Stillestaaen maa vistnok den væsentligste Grund søges til, at det, i Modsatning til tidligere, efterhaanden er kommen dertil, at Husloddernes Dyrkning i Sammenligning med Gaardmændenes Voksbrug, nu i Almindelighed staaer langt tilbage.

Imod denne Virkning af de forandrede Forhold kunde

Landboforeningerne selvfølgelig intet direkte udrette, men i en anden Retning stiller det sig ogsaa nu mindre heldigt for Husmændene end tidligere, og her kan det derimod, i det mindste efter min Opfattelse af Sagen, ikke ubetinget siges, at Foreningerne ere uden Skyld.

For Sorø Amts Bedkommende begyndtes nemlig allerede i Aaret 1847 med Præmieuddelingen for Kvæg, hvad der ligeledes et Par Aar efter iværksattes i Præstø Amt, og senere, efter at Statens Bidrag ved Loven af 1852 var kommen til, indførtes som bekjendt Dyrskuer for alle Husdyr oover hele Landet. I Begyndelsen var Fremgangsmaaden hermed den, at alle Beboerne i den Kreds, Foreningernes Virksomhed omfattede, havde lige Afgang til Præmierne, og da mødte ogsaa Husmændene ved Skuerne i Sorø Amt endogfsaa for Kvægets Bedkommende i et Antal af indtil $\frac{1}{3}$ af Udstillerne, ligesom i flere Aar over $\frac{1}{3}$ af Præmierne tilfaldt Husmænd; men senere kunde det ej undgaaes, at de store Forandringer i alle Retninger ogsaa indvirkede meget paa Landboforeningernes Virksomhed.

Dette viste sig navnlig deri, at der oftere og oftere fremkom Udtalelser om, at Foreningerne kun skulde virke for deres egne Medlemmer og ikke for dem, der ej vilde yde deres Bidrag, medens det efter Stifternes Bestemmelse og Lovens Indhold var saa godt som alle Amtsforeningernes Opgave, uden Hensyn hertil, at virke for hele den Kreds, Foreningerne omfattede, og uagtet dette hos os, af mig og mange flere, fastholdtes saa længe som mulig, trængte ikke desto mindre den modsatte Anskuelse igjennem, og det vedtoges snart overalt, at ved Dyrskuerne skulde ifkun Foreningernes Medlemmer have den fulde Præmie udbetalt, medens andre Beboere af Kredsen kun erholdt Statens Tilskud, der den Gang udgjorde Halvdelen af Præmiebeløbene.

Deraf fulgte nu efterhaanden, at flere og flere Gaardmand enten indtraadte som Medlemmer i de ældre Landboforeninger, for at være berettigede til de fulde Præmier, naar der var

Rimelighed for at disse kunde erholdes, eller deltog i Stiftelsen af nye Foreninger, der, i Modsætning til de ældre, strax oprettedes med det Formaal ene at virke for Medlemmerne, om hvilken Bestemmelse der saaledes for disses Vedkommende heller ikke var det mindste at sige. Begge Veje stode vel selvsølgelig ogsaa aabne for Husmændene, men bleve i Reglen for dyre for disse, og da Konkurrencen derfor i de ældre Foreninger blev vanskeligere ved Tiltrædelsen fra de større Gaarde, var Sagen hos os efterhaanden kommen paa det Standpunkt, at i de sidste Aar før 1870, saa godt som ikke en eneste Husmand mødte med sin Ko ved Dyrskuerne.

Naar nu endelig hertil kommer, at uagtet der vel fremdeles ved det fremadstridende Agerbrug bliver mere og mere Arbejde at udføre, dette dog, paa Grund af den vedvarende Forøgelse i Tallet af Indsiddere og jordløse Husmænd, ej længe saaledes kan strække til, at Husmændene med Jord, som tidligere, paa denne Maade kunne vente at erholde en Del af deres Indtægt, og i hvert Fald ikke uden at optage Fortjenesten for dem, hvis eneste Erhverv er og maa være at arbejde for andre, og det saaledes ogsaa af Hensyn til det Heles Vel vil være af stor Betydning, om det kunde bringes til, at Husmændene med Jord, ved at anvende deres Tid paa rette Maade ved Arbejde paa deres egne Lodder, kunde blive i Stand til ved Udbyttet af disse at ernære dem selv og deres Familie, saa haaber jeg ogsaa, man i Almindelighed vil være enig med mig i, at der ikke alene er Anledning for Landboforeningerne til, men at det ligefrem bliver disses Pligt mere end hidtil er skeet, at henvende deres Opmærksomhed specielt paa at ophjælpe Husmændenes Agerbrug, baade med Hensyn til deres Kreaturhold og til en bedre og fordelagtigere Dyrkning af deres Jordlodder, og dette saa meget mere, som Hjælpen i disse Retninger næppe fra nogen anden Side kan blive Husmændene til Del i en saadan Udstrækning, som ønskeligt er.

Efter denne Udtalelse vil man imidlertid ogsaa være berettiget til at spørge mig, hvad jeg da vil tilraade at gjøre, og

jeg skal selvfølgelig ogsaa stræbe at besvare dette Spørgsmaal, saa vidt det er mig muligt, men da jeg i saa Henseende er saa heldig stillet, at jeg i det Hele taget troer at kunne anbefale en lignende Fremgangsmaade fra Landboforeningernes Side, som den der i afvigte Aar er bragt i Udførelse i Sorø Amt, troer jeg Svaret, i hvert Fald for Øjeblikket, bedst gives ved en kort Meddelelse herom.

Ved Sorø Amts landøkonomiske Selskabs Bestyrelsesmøde i Efteraaret 1869 bragtes saaledes det Spørgsmaal frem, om der fra Selskabets Side skulde foretages noget til Dphjælpsning af Husmændenes Agerbrug i Amtet, og efter at det var vedtaget at Bestyrelsen vilde anbefale Forslaget, ordnedes Sagen saaledes ved de 2de følgende Generalforsamlinger, at det bestemtes i Aaret 1870 at anvende indtil 100 Rd. til Præmier for de bedst dyrkede Huslodder, saaledes at for Lodder indtil 3 Tdr. Land, Bøgten væsentligst lagdes paa Dyrkning med Spade, og for Lodder indtil 9 Tdr. Land paa Behandling af disse med Køer, hvorefter der valgtes et Udvalg paa 15 Medlemmer, efter deres Bopæl saa ligelig som mulig fordelte over hele Amtet, til hvem den videre Udførelse af Foretagendet overdroges. Endvidere vedtog Selskabet, sammen med Amtets nyere Landboforening, som strax med Beredvillighed sluttede sig hertil, at anvende 100 Rd. til Præmier for Husmandskøer, imod at den nyere Forening tilskjød $\frac{1}{3}$ mod dette Beløb, hvorefter alt øvrigt denne Del af Sagen vedkommende overdroges til begge Foreningernes Dommerudvalg for Malkekvæg, og endelig vedtoges, at Præmierne i begge Retninger efter Udvalgenes Bestemmelse kunde bestaa enten i Penge, kunstig Gjødning eller Redskaber.

Hvad dernæst Udfaldet af disse 2de Forsøg fra Foreningernes Side angaaer, da maa jeg med Hensyn til det førstnævnte beklage, at Formanden i Udvalget, Godsejer, Landsthingsmand Jacobsen, ej er Deltager i Mødet i Aften, da han bedst vilde have været i Stand til at meddele nærmere Oplysninger herom, der mulig kunne ønskes i en eller anden Retning. Jeg

skal derimod med Hensyn til Betimeligheden af atter at gjenoptage Forsøget paa at fremme Plojningen med Røer, tillade mig at anføre, at medens det forrige Gang, da Selfabet, som foran bemærket, virkede i denne Retning, viste sig, at Sagen ej vilde gaa, uagtet al derpaa anvendt Omhu, og at det kun var Præmierne, der fremkaldte de saa Plojere, stiller det sig nu i min Egn saaledes, at ikke mindre end 3 Nabohusmænd, der bo paa deres Lodder ved Grænsen mellem Gundersløv og Ballensved Sogne i over 6 Aar fuldstændig have dyrket deres Jord med Røer og udført dette Arbejde saa godt, at de alle 3 erholdt Præmier herfor, ligesom den Mand, der først begyndte, endvidere ved Husmandsdyrskuet i Fuglebjerg tilkjendtes Præmier for de samme 2 Røer, med hvilke han dyrker sin Lod, og dette er i den Grad iværksat uden Hjælp eller Tilskyndelse andet Steds fra, at jeg, lige til Andragenderne om Præmie indkom fra Mændene, var aldeles uvidende om, at mere end 1 benyttede Røer til Arbejde. Disse 3 Mand have nu gennem Næstved Avis, foruden at takke Selfabet for den dem tildelte Opmuntring, tilbudt at vejlede enhver Husmand, der maatte ønske at begynde med at bruge Røer til Plojning, og det er at haabe, at dette Tilbud ikke vil blive ubenyttet.

Hvad derimod Præmieringen af Husmandskøerne angaaer, er det en Selvfølge, at ingen vil kunne meddele fuldstændigere Oplysninger end jeg, men da dette Foretagende med saa megen Velville fra ærede, her tilstedeværende Redaktørens Side, flere Gange er omtalt baade i Ugeskriftet og Tidsskriftet, skal jeg foreløbig her kun gjentage, at Hovedudfaldet fra de 5 Kredse, i hvilke Udvalget fandt det rettest at inndeles Amtet, var saaledes, at der ialt af 138 Udstillere fremstilledes 168 Røer og Kvier, der vare af en saadan Bestaaffenhed, at 125 Stkr. erkjendtes egnede til og indbrændtes til Fribedækning, og blandt disse igjen 70 Stkr. tilkjendtes Præmier til en samlet Værdi af over 260 Rd., et Resultat der ganske vist maatte overtræffe Udvalgets og de fleste andres Forventninger, ligesom det ogsaa afgiver et glædeligt Bevis paa, at den rette Sands for

Betydningen af Sagen er til Stede fra Husmændenes Side, idet nemlig et saa stort Antal mødte med deres Køer, uagtet der ikke udbetaltes en Skilling i Penge, men Præmierne bestode i kunstig Gjødning og for ganske Enkeltes Vedkommende i Dielager. Ikke mindre glædelig er dernæst den ualmindelige Belvillie, der fra alle Sider mødte Udvalget under Udførelsen af dets Hverv, og som jeg gjerne benytter Lejligheden til ogsaa her at fremhæve. Alle Ejere af præmierede Tyre i Amtet have saaledes uden nogenformhøist Godtgjørelse modtaget de indbrændte Køer til Bedækning ved disse, ligesom Udgiverne af samtlige Amtets Blade uden Betaling have optaget alle Bekjendtgjørelser fra Udvalget, uagtet disse, navnlig det første Aar, ikke sjældent maatte blive af et temmelig betydeligt Omfang, og endelig er der til Udvalget, foruden det os fra begge Foreninger tilstaaede Beløb 133 $\frac{1}{2}$ Rd., i frivillige Bidrag indkommen over 200 Rd.

Endnu skal jeg kun tilføje, at Præsto Amts Landboforening ligeledes har uddelt Præmier for Husmandskøer og for Huslodders Dyrkning i afvigte Aar, og hermed skal jeg saaledes for Øjeblikket slutte med at udtale det Haab, at ret mange af de Tilstedeværende ville udtale dem om Sagen, og at derved Opmærksomheden for samme ogsaa herfor maa vækkes endmere overalt. Selv skal jeg selvfølgelig saavel her i Aften, som senere, med Glæde meddele alle de Oplysninger, jeg seer mig i Stand til at gøde.

Hertil knyttede sig følgende Diskussion:

Kammerherre de Wylhus fremhævede, at det, som først og fremmest maatte have sig for Øje, var, om Udsættelsen af Præmier vilde kunne bidrage til at fremme Husmændenes Lyst til at arbejde sig fremad. Han troede, at man, førend man udsatte Præmier, burde skaffe dem Afgang til Landboforeningerne og navnlig virke dertil ved særlig for dem at nedsætte det aarlige Kontingent. I Foreningerne vilde de kunne faa Lejlighed til at erholde Oplysning om Et og Andet, som kunde være dem gavnligt. Dernæst gjaldt det om at skaffe Husmanden saa megen Oplysning om hans eget Bedste som mulig. Dertil

kunde ikke blot enhver Mand i sin Kreds virke, men ogsaa Landboforeningerne, dels ved Uddeling af Bøger, dels ved at sørge for, at der holdtes Foredrag, som kunde være nyttige for Husmanden. En Virksomhed i disse Retninger vilde i Forening med de udsatte Præmier vække Husmandens Skappelyst og drive ham fremad til at gjøre Forsøg i Retninger, som han ikke tidligere havde indladt sig paa. Oplysnings Udbredelse var Hovedsagen og vilde virke endnu mere end Præmier. Han troede, at Præmier vare komne noget for tidlig, og at Udgangen ikke havde været let nok for Husmanden til i Landboforeningerne at blive delagtig i de almindelige Meddelelser, angaaende hvad der var ham tjenligt.

Kammerraad Andersen: Hvad der var anført om de tre Husmænd, der i 6 Aar havde dyrket deres Jorder med Rør, tydede ikke paa, at Præmier for Jordens Dyrkning vare komne for tidlig, i ethvert Fald var Præmieringen af Husmandskvær ikke kommen for tidlig, thi det havde viist sig, at Kværne vare saa gode, at man ikke kunde præmiere alle dem, der fortjente det. I Ringsted havde man gjort den samme Erfaring og var kommen til den Erkjendelse, at Husmandskvær vare bedre end Gaardmandskvær.

Lehns greve Holstein-Holsteinborg. Der gjaldt om det foreliggende Spørgsmaal det Samme som om Arbejderspørgsmaalet, der var blevet behandlet paa et Møde i forrige Maaned, at det nemlig kom an paa, at Husmændene kom til Erkjendelse af og fik Tro paa, at de kunde staa paa deres egne Ben. Naar man viste dem i Gjerning, at de kunde det, vilde man meget snart naa Maalet. Hvad der var skeet fra Foreningers eller Privates Side havde som oftest lidt af forskjellige Mangler. Man havde saaledes stillet de store og de smaa Jordbrugere lige i Konkurrencen om Præmier; men det bedste Bevis for, at dette var urigtigt, havde man deri, at der Tid efter anden havde dannet sig Foreninger af mindre Hartkornsbrugere ved Siden af de ældre Selskaber. De samme Forhold, som førte til, at Brugere af fra 4—12 Tdr. Hartkorn faadt, at de ikke vare tjente med i de forskjellige Retninger, hvori Selskaberne virkede, navnlig ved Præmieuddeling, at komme under Konkurrence med de store Hartkornsbrugere, gjorde sig endnu mere gjældende i Forholdet mellem Gaardmanden og Husmanden. Han troede derfor, at skulde man naa et heldigt Resultat, maatte man først og fremmest stille Husmanden ganske for sig selv. Der behøvedes ikke at træffes Bestemmelser om Kontingentet, som gjorde det mulig for dem at træde ind i Selskabet, thi de behøvede slet ikke at være der; ligesom Selskabet tidligere havde stillet sig som

Opgave at fremme Gaardmandens Jordbrug, saaledes skulde det nu virke for Husmanden ganske særskilt. Det var vistnok en rigtig Tanke, som var kommen til Udførelse i Sorø Amt, ikke at virke udelukkende direkte paa Husmændenes Jordbrug, men tillige paa deres Kvæghold, thi dette Beskaffenhed havde meget mere at betyde, end de hidtil havde antaget. Naar Husmanden var kommen til Erkjendelse af, hvilken overordentlig Nytte han kunde have af sine to Køer, vilde den bedre Behandling af hans Jordbrug være den naturlige Følge deraf. Tidligere havde man begaaet den Fejl at gaa den omvendte Vej, men ligesom dette havde viist sig uheldigt i de store Jordbrug, saaledes ogsaa i de smaa. Naar de smaa Jordbrugere inddeltes i forskjellige Klasser, saaledes at de, der havde under et vist Areal, kun toges i Betragtning, naar de behandlede deres Jord med Spade, og de større kun, naar de behandlede Jorden med deres Kreaturer, og ved Siden deraf særlig Opmærksomheden henvendtes paa det paagjældende Kvægs Beskaffenhed og Godhed, saa virkedes der paa samme Tid, som man søgte at bringe den Paagjældende til at behandle sin lille Avlsbedrift med sine Køer, til, at han satte særlig Pris paa og lærte at erkjende de store Fordele, han havde af at forbedre sit Kvæghold. Det Resultat, man var kommet til i Sorø Amt, havde i hans Tanker været et slaaende Bevis for Rigtigheden af den Fremgangsmaade, man havde anvendt, men man skulde som sagt, naar man vilde gaa den Vej, stille disse smaa Jordbrugere ganske for sig selv og ikke undergive dem nogenformodt Konkurrence med større Jordbrugere, og væsentlig bringe dem til at erkjende, at de ere i Stand til at have deres Uafhængighed og kunne producere noget forholdsvis endogsaa meget stort, saa at de fuldkommen kunne staa paa deres egne Ben, naar de kun ville følge det Exempel, som der gives dem. Man kunde fra sin Egn anføre ikke saa Exempler ikke blot paa, at Husmændene behandlede deres Jord med Køer, men ogsaa med Spade. En Husmand, der drev sin Jord paa sidstnævnte Maade og væsentlig dyrkede Rodfrugter, havde havt et forholdsvis meget større Udbytte end Husmænd med 2—3 Gange saa megen Jord, selv om de behandlede deres Jord godt. Dette Exempel havde ikke lidet ført til den Erkjendelse hos Husmændene, at det væsentlig laa i deres egen Haand at komme frem. Sluttelig anbefalede Taleren, at Landbosforeningerne burde nedsette særlige Udvalg til den foreliggende Sags Fremme. Amtene maatte helst deles i forskjellige Distrikter, maatte helst i de sædvanlige Dyrskue-distrikter; Dyrskuer maatte holdes særlig for Husmændene, thi den Konkurrence, Dyrene undergaves ved fælles Dyrskuer, vilde bevirke, at Husmændene holdt sig tilbage. Ligeledes maatte

Spørgsmaalet om Husmændenes Jord tages som noget ganske Særligt for sig. Landbosforeningerne skulde opfordre til at faa den dyrket paa den bedste Maade og give Anvisning dertil, dels ved Foredrag — paa Folkehøjskolerne, ved Skolelærerne paa Landet eller ved andre private Mænd — dels ved at fremkalde praktiske Resultater, der kunde virke ved Exemples Magt og friste Husmændene til Efterfølgelse.

Landboskoleforstander J. E. la Cour fremhævede, at det foreliggende Emne var et af de allervigtigste, der kunde komme for. Hele vor Arbejderklasses Vel beroer nemlig tilbøielig paa dette Spørgsmaals heldige Løsning, thi, som antydet af Kammeraad Andersen, vilde den bedste Haandskræftning, man kunde yde den jordløse Arbejder, være, at Husmanden blev sat i Stand til at ernære sig ved Dyrkingen af sin Jord. Men ikke blot af denne Grund var Opgaven saa overordentlig vigtig at faa løst, men ogsaa fordi Husmandslobderne danne et uundværligt Trin paa den Trappesige, der maa være i alle Samfundsforhold, naar den arbejdsomme Mand bestandig skal kunne have Udsigt til at komme frem. Hvor trykket en Mand end kan være, bærer han dog Trykket taalmodig og forholdsvis let, naar han har Udsigt til at kunne komme frem; men bliver Resultatet det, som det synes at ville blive i flere Egne af Landet, at nemlig de middelstore og større Husmandslobder og Parcelstøder spinde helt bort, vil der ogsaa komme til at staa en skarp Grænse mellem den større Jordbruger og den egentlig arbejdende Stand, og saa ville vi utvivlsomt gaa hen imod et Proletariat. Taleren kjendte flere Egne, hvor Udviklingen allerede syntes at tage denne Retning, idet Husmandslobderne dels bleve mindre ved Deling, dels for Hovedparcellens Vedkommende bleve lagte ind under Gaardene, fordi disse vare i Stand til at drive dem med større Kraft, den Kraft, som er saa nødvendig, for at Jorden i det nuværende Agerbrug skal kunne forrente sig.

Naar man nu spurgte, om det i det Hele taget vilde være muligt at holde Husmandsklassen oppe som selvstændig jorddyrkende Klasse, saa var det vel vanskeligt med Bestemthed at besvare dette Spørgsmaal, thi nogen almindelig Erfaring i saa Henseende forelaa vist ikke for Danmarks Vedkommende, men han skulde dog nævne et Exempel, som vidnede om, at hvor en passende Fordeling af Ejendomme lige fra de største til de mindste fandt Sted, havde heller ikke Forandringerne i den sidste halve eller hele Snes Aar gaaet i ensidig Retning enten af smaa eller af store Jordbrug. Det var Egnen omkring Hørsholm*),

*) Jeg haaber i et senere Hefte at kunne meddele en statistisk Fortegnelse over Ejendommernes Fordeling i dette Distrikt paa forskjellige Tidspunkter af det sidste Halvhundrede Aar.

hvor der findes en, som det synes, overordentlig god Blanding af Ejendomme af alle mulige Størrelser, og hvor ogsaa de mindre Jordbrugere dyrke deres Jord ganske udmærket og vistnok bedre end de fleste andre Steder i Landet. Da dette vilde være en Erfaring af Betydning, dersom den stod fuldkommen ren, skulde han ikke unblade at tilføje, at der her er et ejendommeligt Forhold til Stede, idet de smaa Jordbrugere have en stor Indtægt af de omliggende Skove og Tørvemoser, ved at føre Skovprodukter og Tørv ind til Hovedstaden, men han troede, at denne Fordel vilde en endnu omhyggeligere Dyrkning af Jorden og de Ekstraarbejder, som ville staa til i alt Fald en Del Husmænds Tjeneste omkring i Landet, kunne veje op imod.

Før man drøftede Midlerne til at afhjælpe et Onde, maatte man klare sig Grundene til det, og det første Spørgsmaal bliver derfor, hvorfor ere Husmændene i flere Egne af Landet allerede ikke lidet trykkede, og hvorledes ville Forholdene blive for jordegne Husmænd, hvis der ikke steer en Forandring i den Maade, hvorpaa de tage deres Drift. Han troede, at Grundene dels laa og fremtidig vilde ligge ligefrem hos Personerne, dels hidrørte fra Mangel paa Kjendskab og dels fra Mangel paa Kapital.

Den første Grund havde ligefrem sin Rod i Forholdenes Udvikling. Man kunde sikkert ikke sige andet, end at vore Arbejdere her i Landet vare vel lønnende, naar man saa hen til, hvad en Arbejder fik i andre Lande, og at han ogsaa godt kunde komme ud af det, naar han viste den nødvendige Sparommelighed; men naar man saa hen til Forholdet mellem en Arbejders Løn og den Værdi, hvori Jorden efterhaanden er kommen, saa var Lønnen, skjønt stegen, dog langt mindre, end den var for 30—40 Aar siden, saa at det var, vel ingenlunde en Umulighed, men dog overordentlig vanskeligt for en dygtig jordløs Arbejder at arbejde sig op til at blive jordejende. Gaardmandsstanden paa den anden Side eller i alt Fald de Yngre i Gaardmandsstanden sade ingenlunde saa heldigt i det som deres Fædre, der havde nydt Godt af de stigende Konjunkturer, og der var al Udsigt til, at deres Stilling vilde blive endnu uheldigere, og at altsaa en Del af deres Sønner vilde blive henvisne til Parcelsteder og Huse med Jord. Det havde allerede viist sig enkelte Steder, og Taleren troede, at en af Farerne for Fremtiden laa i, at naar vi ikke fik de dygtigste af Arbejderne til at blive Ejere og Dyrkere af Husmandsjorden, men denne næsten udelukkende kom i Hænderne paa Folk, som for en stor Del vare voxede op under rigere Vilkaar, saa kunde vi ikke vente os den kraftige Energi og fremadstræbende Ihærdighed, som er ikke blot ønskelig, men nødvendig, naar Husmandslobben i det Hele taget

skal bære sin Mand. Man kunde naturligvis aldrig vente, at hele Husmandsklassen vilde blive rekruteret af de bedste Arbejdere; men det gaaer vel med Husmændene, som med de større Gaardbesiddere, at det er enkelte Mænd, der føre an, og at det derfor gjælder om, at der kommer nogle dygtige, fremadstræbende Mænd op i deres Samfundsklasse. Han troede imidlertid, at Misforholdet mellem den store Værdi af Jorden og Arbejdslønnen var en væsentlig Hindring for, at Sligt vilde ske i Fremtiden, og allerede i adskillige Aar havde det været en væsentlig Hindring derfor.

Dernæst var Kjendskab til, hvorledes en Husmandslof skal dyrkes, aabenbart meget lidt udbredt i Husmandsstanden. At Bøndergaardene væsentlig havde fulgt de større Gaardes Exempel var jo en ofte fremhævet Erfaring; baade med Brak, Mærgling, kunstig Gjødning og Kvægfodring var det de større Gaarde, der havde banet Vejen. Men det var et Spørgsmaal, om Husmændene helt og holdent kunde tage Gaardene til Forbillede, eller om de ikke paa deres smaa Jordlodder skulde bryde en ny Bane for Agerbruget.

Endelig savnedes der allerede nu Kapital hos en Del af Husmændene, og det var aabenbart, at den vilde komme til at savnes endnu mere, efterhaanden som Afstanden imellem Arbejdslønnen og Jordens Værdi blev større.

Naar der spurgtes om Midlerne mod disse Ulemper, troede han, at det først og fremmest maatte slaas fast, som ogsaa stærkt fremhævet af Bogholder Faber i hans Foredrag paa næstforrige Møde om Arbejderspørgsmaalet, at det skulde være Selvhjælp, og han troede, at Erfaringen fra Sydsjælland og hvad der var gjort der i de sidste Aar, hvor god og stærk end Villien havde været, lærte, at det var absolut nødvendigt, at det ligesom først af kom til at staa klart for Husmændene, at de skulde hjælpe sig selv, og at det ikke var en Understøttelsesforening, der tog sig af dem, thi i saa Fald vilde Foreningen faa et Paahæng, der kvalte den under sig.

Hvorledes skulde man nu afhjælpe de saaledes tilstedeværende Under? Det første, at Lønnen ikke var stegen i samme Forhold som Prisen paa Jord, og at som Følge deraf Husmandslodderne ikke for Fremtiden kunde ventes besatte med dygtige, fremadstræbende Arbejdere, kunde der vistnok ikke raades Bod paa. Derimod kunde der sikkert gøres en Del for at modvirke det andet Onde, nemlig Manglen paa Kjendskab til og Interesse for en bedre Dyrkning af Husmandslodderne dels ved Udsættelse af Præmier, ved Uddeling af Bøger, ved Foredrag og paa lignende Maade. Men hvilke Forbedringer maatte man navnlig ønske i Driften og Dyrkningen? I saa Henseende kunde han samstemme i, at der ganske vist maatte lægges stor Vægt paa Kvægholdet,

faa vist som dette er en af de vigtigste Grundpiller i ethvert Agerbrug. Men paa den anden Side troede han ikke, at man derfor skulde unddrage selve Jordens Dyrkning sin Opmærksomhed, da der sikkert ved Fingerpeg og Anvisninger, ved Raad og Vejledning ogsaa kunde gjøres en Del i denne Retning. Spadedyrkning, en omhyggelig Samling af Gjødning og alt Affald, hvad ingenlunde skete i tilbørlig Udstrækning, Rødder og Rodfrugt dyrkning vare Midler, som burde sættes iværk paa Husmandslodden, og i hvilke der var gjemt en overordentlig Kraft og Kapital, men som nu ikke, i alt Fald kun undtagelsesvis, benyttedes i ordentligt Maal. Taleren mindede om, at i Belgien betragtedes Husmandens Spade som hans Guldgrube, som det Kæbskab, hvorved han skulde hente Kraften frem af Jorden, og at det var det, der havde baaret Belgiens Arbejder op. Vort Jordbrug vilde kunne faa et stærkt Stød fremad, hvis Spaden blev indført; der var allerede nævnt flere Exempler, og Taleren kunde ogsaa nævne flere saadanne paa overraskende Virkninger af dens Benyttelse. Ogsaa Staldfodring maatte Husmanden flaa ind paa, da det gav ham friere Hænder over Benyttelsen af hans Jord, ikke indskrænkede hans Areal og satte ham i Stand til en kraftigere, regelmæssigere Fodring af hans Kvæg. Derimod kunde det være et Spørgsmaal, hvorvidt man allerede nu skulde tilraade Husmanden en udstrakt Dyrkning af Handelsplanter. Taleren havde tidligere været af den Mening, at dette Spørgsmaal maatte besvares bekræftende, men han var kommen til den Overbevisning, at man i alt Fald maatte være forsigtig med at give dette Raad. Ganske vist kunde der være Tale om Dyrkningen af enkelte Handelsplanter, som Citorie, Humle, Tobak og lignende Handelsvarer, hvis Transport medførte en forholdsvis stor Udgift, men han troede, at Agerbruget skulde ved de forannævnte Midler, ved Spadedyrkning, kraftigere Gjødning, Rodfrugtkultur og Staldfodring, bringes op til en betydelig større Intensitet, end der nu fandt Sted paa Huslodderne, og støttes af et godt Kohold, før der burde lægges særlig Vægt paa at lede Husmandens Bestræbelser paa hans Lod i den Retning. Rigeledes var det blevet betegnet som et Fremskridt for Husmanden, at dyrke de forskellige Frøsorter, som de store Jordbrugere have Brug for, men med Undtagelse af enkelte Frøsorter vilde Husmanden have for store Vanskeligheder at kæmpe med i saa Henseende. Han vilde nemlig da komme til at konkurrere med de store Frøproducenter navnlig i Tydskland, hvor Jorden ikke er dyrere end her, hvor Arbejdskraften er betydelig billigere, og hvor Klimaet er langt gunstigere for Frøproduktionen. De tykke Frøtiltrækningsanstalter eller Frømarker ere ikke smaa Lodder,

men undertiden endog over 500 Tdr. Land, paa hvilke der be-
 stjæftiges 6—800 Arbejdere, ligesaa Børn paa 8 Aar indtil
 gamle Mænd paa 60—70 Aar og derover. Disse Arbejders
 Løn er yderst ringe, nogle faa Groschen om Dagen; store For-
 bringer stille de ikke til Livet, og Arbejdsraften er derfor her i
 Landet langt dyrere. Desuden kan vort Frø med enkelte Und-
 tagelser aldrig blive saa smukt som i Tyskland, hvor man paa
 Grund af den større Sommergevme har Frøet indhøstet, naar
 vore Frøplanter endnu staa i Blomster eller i alt Fald ikke ere tjen-
 lige til Høst. Man behøver blot at se paa en Axl som vort Kløver-
 frø; dette har meget vanskeligt ved at bringes op til og kan ikke uden
 stort Tidsspilde komme til som Handelsvare at ligne schlesisk eller
 andet godt Kløverfrø. Hertil kommer, at man derude aftærsker
 Frøet netop i det Øjeblik, man faaer det ind, medens vi her
 ofte maa lade det sidde indtil hen i Februar, Marts Maaned,
 og først kunne aftærske det, naar det har slaaet sig i Løben,
 hvorfor det ikke giver et saa smukt Produkt. Hellerikke troede
 Taleren, at der kunde være Tale om med Fordel at dyrke
 Kunkelroesfrø herhjemme, saa usseligt det end kunde være for at
 sikre sig spiredygtigt Frø af den Varietet man ønsker, istedetfor
 at man nu ofte faaer overgjemt og blandet Frø. Turnips- og
 Kaalrabifrø kunde der maasse snarere være Tale om, fordi vort
 Klima passede bedre for disse Frøsorter; men naar Taleren
 mindedes den Lethed, hvormed det avledes paa de store Marker
 i England og Skotland, hvor det bredsaaes og høstes ligesom
 Rapsen hos os, nærede han ogsaa nogen Tvivl om, at vore
 Husmænd med Fordel vilde kunne konkurrere med de nævnte
 Lande i saa Henseende. Rajgræsfrø og Thimoteifrø og maasse
 nogle enkelte andre tidlig modne Græsarter vare vistnok de eneste,
 hvis Dyrkning egentlig vilde kunne svare Regning. For at godt-
 gjøre eller i alt Fald sandsynliggjøre Rigtigheden heraf anførte
 Taleren et Exempel fra Kjøbenhavns Omegn, hvor ganske vist
 Jorden var særdeles dyr, men hvor der paa den anden Side
 var særdeles gunstige Forhold for at staafe en rigelig Gjøbning
 og ligeledes heldige Affætningsforhold. Det var en Gartner
 Hansen i Kjøbenhavn, der havde kjøbt en Ejendom i Nødovre
 for der at trække Frø til, men efter at have brevet det i nogle
 Aar, havde han opgivet det, fordi han satte Penge til derved;
 den Arbejdsraft, han maatte anvende til Behandling af Jorden,
 Plukning af Frøet osv., kostede saa meget, at det slet ikke kunde
 betale sig for ham at dyrke sin Jord paa den Maade.

For saa vidt det var blevet anbefalet som en Forandring i
 Driften, at de større Lodder skulde drives med Køer, saa skulde
 Taleren nødig drifte sig til overfor Kammerraad Andersen at

modsigende dette, men for ham stod det som utvivlsomt efter den Udvikling Mælkeføen har faaet, at det at benytte den som Trædyr vilde have saa uheldige Følger med Hensyn til dens Mælkgivning, at det vistnok vilde blive temmelig dyrt Arbejde, man paa den Maade skaffede sig. Han vilde henstille til nærmere Overvejelse, om man paa de Husmandsflodder, som naaede op til 9 Eder Land ikke vilde være i Stand til, i alt Fald i mange Egne, at holde en Hest. Det kunde nok være, at det netop var i Modstrid med den nu almindelige Mening, som netop vilde have Hesten fortrængt — ifølge det gamle Ord: Mange Heste og mange Hunde kan gjøre Herremand til Bønde — men da mange offentlige Arbejder og navnlig Vejarbejderne ifølge den Tilladelse, som nu var givet dertil i den nye Kommunallov, mere og mere vilde blive bortliciterede og ikke længere præsterede in natura af Bønderne, forekom det ham naturligt, ligesom det ogsaa allerede tilbøielig havde ordnet sig saaledes paa enkelte Steder, at Udførelsen af disse Arbejder kunde blive en Indtægtskilde for saadanne „Smaaafjører“. Han vidste vel, at der heri laa en stor Fare for, at Jorden saa ikke vilde blive dreven rigtigt, men dertil vilde han sige, at den hele Drift af Husmandsflodden, naar den skulde kunne bære oppe i Nutidens Kamp paa Agerbrugets Omraade, uundgaelig krævede stor Dygtighed, Selvbeherkselse og Selvfornægtelse hos vedkommende Dyrker.

Hvad endelig Mangelen af Kapital angik, fremhævede han, at ligesom Gaardenes Rentabilitet, efterhaanden som Ejendomspriserne stige, mere og mere betingedes af, at en betydelig Driftskapital paa en sund, økonomisk og fornuftig Maade blev bragt i Anvendelse i Agerbruget, da det er Driftskapitalen, der i den dygtige Mand's Haand giver de høje Renter, saaledes krævede ogsaa en bedre Dyrkning af Husmandsflodder uundgaeligt en betydelig Anvendelse af Driftskapital, medens Forholdet nu netop var det, at Husmanden meget ofte savnede Kapital, derfor ikke kunde følge Skridt med de større Gaaende ved Udførelsen af Grundforbedringer (Draining, bedre Redskaber, bedre Bygninger, bedre Kvæg), ikke kunde nedlægge sin Sæd i en kraftig gjødet Jord, ikke kunde staa i Forstud for Anvendelsen af Kraftfoder til Kvæget, men ofte strax om Efteraaret maatte afsælge og sælge Kornet uden at kunne kjøbe Surrogat derfor. Det var en Kjendsgjerning, at Husmanden jævnlig savnede Driftskapital, og han var i Grunden værre stillet end den større Jordbruger i Henseende til at skaffe sig Penge, thi de større Kreditkasser laante i Reglen ikke saa smaa Summer ud, som han havde Brug for. Husmanden var derfor som oftest henvist til at søge Laan af Gaardmanden, men det var ingenlunde nogen let Sag længere at faa

Venge tillaaens af en Gaardmand, og selv om han opnaaede det, maatte han betale høje Renter, og den højeste Rente var maaste det Afhængighedsforhold, hvori han kom til Gaardmanden, saa han ofte var ængstelig for at sige Nej, naar Gaardmanden ønskede Et eller Andet af ham. Dermed skulde naturligvis ikke være benægtet, at man ogsaa saa Exempler paa, at Husmænd knyttes til Gaardmændene ved smukke og virkelige Taknemlighedsbaand, ligesom man saa Husmænd med 2—4 Ekpr. Land være hos Gaardmænd saa faste i deres Brød og saaledes henlevende deres Tid hos dem, som om de vare faste Medlemmer af Familien. Men han vilde tillade sig at henstille, om der ikke kunde være Grund til at søge at afhjælpe det Savn af Kapital, som alle-rede var tilstede og mere og mere vilde komme tilstede hos Husmændene, naar de skulde drive deres Jord intensivt, ved noget Lignende som de Forstudsforeninger, Schulze-Deletich med saa stort Held havde sat i værk i Tyssland. Det vilde formentlig være allersimplest, lettest og, han kunde fristes til at sige, naturligst, om man kunde formaa Sparekasserne til at give Laan til Husmænd mod Selvskyldnerkaution af et Par vederhæftige Mænd, som paa denne Maade kunde yde driftige Arbejdere, som de havde Tillid til, en stor Hjælp; herved vilde ogsaa Omkostningerne ved Papirernes Udstedelse, der ikke vare ubetydelige i Forhold til de smaa Summer, der her var Tale om, reduceres meget; og han vidste, at den af Hørsholm økonomiske Selskabs Sparekasse paa denne Maade ydede Hjælp havde gjort meget stor Nytte og saa at sige aldrig forvoldet Selvskyldnerkautionisterne Tab; men saafremt det ikke skulde lykkes at formaa Sparekasserne dertil, forekom det ham at maatte være en Opgave, man maatte stille sig, at skaffe Forstudsforeninger tilveje, som vilde laane Husmanden den Kapital, som var ham aldeles nødvendig for at sætte de Forbedringer i Gang paa hans Løb, som man saa stærkt maatte ønske, og som vare saa absolut nødvendige, naar han i det Hele skulde bestaa i Nutidens Kamp paa Agerbrugets Omraade.

Gartner Wendt: For Djebkliffet var der ganske vist et stort Spring mellem Gaardmanden og Husmanden, og man skulde arbejde hen til at saa Husmanden et Trin frem, saa han kom til at indtage det Standpunkt i Samsundet, som han egentlig skulde. Lehnsgreve Holstein havde omtalt, at man i hans Egn saa et stort Fremskridt, og det kunde Taleren af personlig Erfaring bekræfte, men allerede tidligt var der, navnlig af den sidst afbøede Grev Holstein gjort meget for at udbrede Oplysningen i denne Egn. At udsætte Præmier var vistnok ikke det Vigtigste, skjønt de havde stor Betydning og kunde i alt

Fald ikke siges at være komne for tidligt; men Landboforeningerne skulde ved Udbredelse af Strifter og paa alle Maader, der stode i deres Magt virke for at opløse Husmændene. Det var til en vis Grad sandt, at Selvhjælp var det Vigtigste, men Selvhjælp kunde først komme, naar den rette Oplysning var kommen; Husmanden maatte have Kjendskab til at dyrke sin Lod paa den rette Maade, men den fik han ikke fra sig selv. Han kunde ikke af sig selv begynde at bruge Spaden, thi Mange kjendte kun saare lidt til at bruge den, og ligeledes kjendte han i Almindelighed kun altfor lidt til, hvor megen Gavn han havde af at benytte et godt Redskab. Landboforeningerne kunde tage sig af denne Sag ved at udsætte forskjellige Haandredskaber som Præmier: Spaden, Staalgreben og Redskaber til Rodfrugtkultur. Taleren beklagede dernæst, at man saa mange Steder ikke saa nogen Have, og fremhævede den Betydning, som en Have havde for Husmanden; den gav ham Sands og Smag for et godt og hyggeligt Hjem og ansporede til ogsaa udenfor Haven at bearbejde Jorden med Flid og Omhu. Først maatte Husmanden begynde med Spaden og dernæst med Rodfrugtkultur; samtidig maatte han lægge sig efter et godt Kreaturhold, og derefter maatte han tænke paa Staldfodring, og først naar han da tillige havde faaet sin Jord fuldstændig rensat og bearbejdet, kunde han begynde at dyrke Handelsplanter og tiltrække Frø. Han troede, at den foregaaende Taler havde seet lidt for ængstelig paa denne Sag, og han fremhævede navnlig, at de store Frøhandlere i Thykland ved Siden af de Marker, de selv dreve, havde en Mængde Smaafolk, der leverede dem Frø. Selv havde han flere Gange med Held forsøgt at faa Folk til at dyrke Frø, og han havde ogsaa faaet meget smukt Raigræsfrø leveret fra Husmænd og Inderster med Have, ligesom ogsaa yngre Gaardmandsønner, der havde været paa Folkehøjskoler, havde leveret ham flere finere Græsarter. Sluttelig omtalte han den Mangel paa Kapital, som mange Gange var Skyld i, at Husmanden ikke kunde komme frem. Denne Mangel hidrørte til dels derfra, at Sparekasserne, hvis Kapitaler for største Delen indkom fra Landet, bleve bestyrede af Kjøbstadsboere, der først sørge for Kjøbstæderne, hvorfor Landboerne ikke fik den Nytte, som de ellers vilde faa af deres egne Penge. Naar Landbefolkningen vilde slaa sig sammen sognevis eller herredsvise og oprette Laane- eller Hjælpekasser, der kunde komme Husmændene til Hjælp, vilde mangan en Husmand komme frem, som nu blev tilbage, men en saadan Foranstaltning Gjenneførelse vilde vistnok have mange Vanskeligheder at overvinde.

Kammerraad Anderfen bemærkede, at man i Sorø Land-

bosforening strax havde været enig om, at Præmierne ikke skulde bestaa i Penge, men i kunstig Gjødning; derved vilde ogsaa Naboerne faa at se, med hvilken Virkning og Fordel kunstig Gjødning anvendtes. Man havde ogsaa paa anden Maade truffet Foranstaltninger til at kunne skaffe de Husmænd, der ønskede det, Gjødning paa den bedste og billigste Maade, men Bestræbelserne i den Retning havde man just ikke havt megen Glæde af, thi der var f. Ex. ifjor kun bleven bestilt 1100 Rbd. Naar Forstander la Cour havde yttret, at det at benytte Koen til Markarbejde vanskelig vilde kunne forenes med, at den var en god Malkko, maatte dertil bemærkes, at naar Husmanden vilde benytte sin Ko paa den Maade, var han nødt til at fodre den godt; naar det kunde lykkes at bringe ham til at anvende det, han kunde tjene i Høst, til en kraftig Næring for Koen, troede Taleren ikke, at den vilde have nogen Skade af at faa den jævne Bevægelse ved Markarbejde. Det var den rigelige Næring, som det havde skortet paa tidligere, hvorfor ogsaa Forsøget den Gang havde maattet strande. En væsentlig Betingelse var det naturligvis, at Husmanden boede paa sin Lod. Den Anskuelse, at flere Husmænd skulde holde Hest og tjene ved Kjørsel for Kommunen o. dsl., kunde han ikke tiltræde; de, der havde 18—20 Tdr. Land og maatte holde to Heste, kunde gjøre det Arbejde, som Kommunen lod udføre. Endvidere omtalte han, at man ogsaa havde troet at kunne virke til, at Husmændene bleve Opdrættere. Hvad Udbredelsen af Kundskab om den rette Fremgangsmaade med Jordens Dyrkning angik ved Uddeling af Skrifter og paa anden Maade, da var Sorø Amts Landbosforening den første, der havde udrettet noget i den Retning, men i saa Henseende havde man nu andre Kilder, og Foreningen turde ikke sprede sine Kræfter i altfor mange Retninger.

Kammerherre de Mhlius. Naar Lehnsgreve Holstein havde ment, at Landbosforeningerne hovedsagelig skulde have deres Opmærksomhed henvendt paa at virke til en Forbedring af Husmandens Kvæghold, og at der med det Maal for Dje burde holdes Dyrskuer særlig for Husmænd, men at disse ikke skulde tage Del i de almindelige Dyrskuer, ligesom Husmændene heller ikke behøvede at være Medlemmer af Foreningerne, saa forekom det Taleren at være en meget uheldig Sondring. Han hævdede paany, at naar der var Tale om, paa hvad Maade Landbosforeningerne bedst skulde fremme Husmandens Tarv og i det Hele virke til, at han kunde befinde sig vel i sin Stilling, saa maatte Bestræbelserne først og fremmest rettes paa at skaffe ham saa megen Oplysning som mulig. Han vilde da kunne træde

ind i Samsundet saa godt som nogen Anden, og naar man saa gav ham Afgang til Foreningerne, vilde han paa anden Maade end hidtil føle sig som ligeberettiget Medlem; derved vilde man vække hans Væresfølelse og Selvtillid og indirekte hans Skapelyst. Han vilde høre paa Foredragene, der, om de end ikke nærmest berørte hans Interesser, dog altid vilde udøve en dannende Indflydelse og gavne enhver Mand, i hvad Stilling han end var, og han gjentog, at det vilde være forkert at gjøre en Adskillelse og stille Husmanden som En, man nok vilde tage sig af, men ikke paa samme Maade, som man vilde tage sig af sig selv eller af sine Egne.

Landthingsmand S. Pedersen udtalte paa Husmandsstandens Begne en Tak til Landhusholdningsselskabet, fordi det havde bragt den foreliggende Sag under Omtale, og til de Mænd, der havde benyttet Lejligheden til at yde Bidrag til Spørgsmaalets Besvarelse. Det gjaldt om at sætte de antydede forffjellige Midler til at fremme Husmandsstandens Tarv i det rette Sammenhæng, saa at der blev System i den hele Fremgangsmåde, og her var da Spørgsmaal om, hvilken Foranstaltning der skulde stilles i Spidsen som den vigtigste. Ham forekom det, at Dplysning var Løstestangen for det Hele. Der gaves vel ganske enkelte udmærkede Personligheder, som begyndte af Omstændighederne vare i Stand til at bryde sig Vej gennem Livet, men i Almindelighed maatte det erkjendes, at større Dplysning og bedre Kundstaber ved Siden af en alvorlig og kraftig Villie var Hovedbetingelsen for, at et Menneſte kunde bryde sig en Vane og komme frem til en selvstændig Stilling i Samsundet. Gjennem Dplysning vilde hans Selvfølelse og Væresfølelse udvikles og den moralske Kraft vækkes og styrkes, som var Betingelsen for Selvhjælp. Det forekom ham, at Landbosforeningerne i saa Henseende kunde give Stødet til, at der blev en Slags indbyrdes Undervisning, der kunde bidrage til at aabne Øjnene for, hvorledes Husmandslobberne skulde drives paa rette Maade, og han troede derhos, ikke blot som en foregaaende Taler, at det burde tilstedes Husmændene at overvære Foreningens Diskussionsmøder ogsaa uden at de vare Medlemmer, men at man ligefrem burde bestræbe sig for at drage dem ind i disse Forhandlinger og saa Mænd til at holde Foredrag, som vare afsæfede efter deres Tarv, og som klarede Spørgsmaal, der laa dem nærmest i deres daglige Dont; — thi det var altfor gjennemgaaende hos Almuen, men navnlig hos den arbejdsende Befolkning, at den dreves mere af Sædvanens Magt, end af rationelle Principer. Naar det var blevet stærkt fremhævet af Lehnsgreve Holstein, at det skulde være gjennem For-

bebring af Kvægholdet, at Formaålet først skulde søges fremmet, saa forstod han ikke, hvorledes det skulde kunne ske, naar Husmanden manglede baade Kapital til og Indsigt i en planmæssig Drift af sin Jord. Han kunde først pløje med sin Koe, naar han havde faaet Jorden i en saadan Kulturtilstand, at han kunde pleje Koen forsvarlig gennem hele Aaret, og det kom derfor først an paa at vække Sandsten for en hensigtsmæssig og planmæssig Dyrkning af Husmandens Jordlod. Med Hensyn til Pløjningen frembød sig imidlertid en Vanskelighed, som det ikke var let at komme over, nemlig Vanskeligheden ved at faa en Plov af en saa letgaaende Konstruktion, at Køerne kunde trække den, og dog udføre Arbejdet forsvarligt. Han henstillede at udstille en Præmie for en Model til en Plov, der kunde løse denne Opgave, hvis Løsning vilde være et stort Gode og give Stødet til betydelige Fremskridt i den omhandlede Retning. Røddyrkning kom efterhaanden med Nødvendighed af sig selv. Høavlingen tabte sig med Udtørringen, skjønt Forestillingen om Høets Uundværlighed endnu var altfor overbreven paa mange Steder, hvorfor ogsaa Hø betaltes ofte med Priser, der ikke stode i Forhold til den Ernæringsværdi, det havde. Naar der var henvist til Folkehøjskolerne, skulde han langtfra underkjenne den gavnlige Indflydelse, som de kunde udøve; men de vare endnu saa spredte, og saa Faa havde de Midler, der udfordredes for at søge Uddannelse der, at disse blev Undtagelser istedetfor Regel, der maatte ganste andre Midler til efterat Børnestolen var sluttet, om Maalet skulde naaes.

Kammerjunker F. Neergaard: I Anledning af, at Kamr. Andersen havde omtalt, at Husmændenes Køer tillige skulde bruges til Tillægsdyr, udtalte han som sin Overbevisning, at det var i høj Grad skadeligt for Afkommet, naar Forældre blev anvendte til et andet Brug end det, man vilde have af Afkommet. En af de væsentligste Hindringer for en hensigtsmæssig Dyrkning af Husmandslobderne troede han, at det var, at Husmandslobderne vare temmelig store; de maatte ikke gjerne være over 3—4 Tdr. Land; efter den Erfaring, han havde gjort, stode de Husmænd sig bedst, der havde saadanne mindre Lodder. Naar der var talt om Vigtigheden af Kapital for at Husmændene kunde indføre et rationelt Agerbrug paa sin Lod, saa troede han, at det vilde være særdeles gavnligt, om Husmændene kunde lære at anvende de lange Vinteraftener bedre end Tilfældet nu er, og da navnlig, om man kunde faa indført Husflid i større Udstrækning end hidtil. Han havde tænkt paa at faa fat i en Mand, der kunde lære Husmændene og deres Koner og Børn at benytte Kniven til at skære i Træ, og han

troede, at der ogsaa i den Retning var en Opgave for Landboforeningerne at løse.

Kammerraad Andersen yttrede, at Lehnsgreve Holstein, der nu havde forladt Mødet, kun havde ment, at der med Hensyn til Dyrefluer og Præmier skulde gøres en Udskillelse mellem Husmændene og de større Jordbrugere. Forøvrigt var det nok muligt, at Grev Holstein kunde se Husmændenes Stilling i et noget andet Lys end mange Andre, dels paa Grund af, at de Husmænd som han nærmest havde Kjendskab til, nemlig Husmændene i Sorø Amt, vare mere oplyste end paa andre Steder i Landet, hvilket fornemmelig skjedtes, hvad H's Fader havde virket i den Retning, og dels fordi en af de bedste Folkehøjskoler i Landet fandtes i det nævnte Amt. Dervedfor Lands-tingsmand S. Pedersen bemærkede Taleren, at Husmændene i Sorø Amt havde Afgang til Landboforeningens Møder, og de havde Ret til at indtræde i Foreningen imod et ringe aarligt Kontingent. Det havde ikke været hans Tanke, at de samme Køer, hvorpaa der skulde lægges til, ogsaa skulde anvendes til Pløjning. Sluttelig erkjendte han, at det vilde være et stort Gode, om man kunde faa Husmændene til at lægge sig mere efter Husflid. Det var imidlertid i den Retning, at Bestræbelserne tidligere havde gaaet, men man havde maattet opgive at udrette noget ad den Vej.

Lands-tingsmand S. Pedersen gjorde ogsaa opmærksom paa, at Husflids Fremme og den Retning, hvori Husflid kunde udvikle sig, var meget afhængig af de lokale Forhold, men erkjendte forøvrigt, at kunde man faa det mandlige Tjende og Husmændene til at befastige sig med noget Nyttigt og Godt i hvilken som helst Retning i de lange Vinterastener, vilde man være naaet et stort Skridt fremad. Exempelvis nævnte han som passende Bessjæstigelser Kurvesletning og at danne Træskeer m. v. Naar 3—4 Tdr. Land var bleven ansøgt som den mest passende Størrelse af en Husmandslob, maatte dog bemærkes, at 3 Tdr. Land i de mindre gode Egne af Jylland ikke vilde være tilstrækkelig til derpaa at ernære en Ko.

Forstander J. E. la Cour yttrede i Anledning af Gartner Wendts Dmtale af Frødyrkingen, at han (Taleren) netop havde nævnt Raigræs- og Timotheifrø som de Frøsorter, der her i Landet kunde dyrkes med Fordel. At der i Thykland ogsaa var Smaaafolk, der dyrkede Frø paa egen Regning, som de leverede til de store Frøhandlere, svækkede ikke den Betragtning han havde gjort gjældende, thi ogsaa i det Tilfælde var Arbejdsraften mindre værd for dem, saa Forholdet blev det samme ligeoverfor den større Arbejdspris herhjemme. Forøvrigt havde han særlig

fremhævet dette Forhold, fordi han troede, at man skulde være meget vaersom i Henseende til, hvad man mente at kunne tilraade Husmanden at lægge Bind paa. Taleren troede, at Køerne vilde make mindre, naar de brugtes til Pløjning, selv om de fik et større Quantum Korn, men han skulde ikke indlade sig videre derpaa. Angaaende Præmieringsystemet henstillede han, om det ikke vilde være rigtigt, som man havde foreslaaet at sætte i Gang i Vallerup Landbosforening, at udsætte Præmier for hele Dyrkingen af Husmandslobder, saaledes at disse bleve undersøgte af dertil valgte Komitemedlemmer. Da Folkehøjskolerne saa ofte vare blevne nævnte, kunde han ikke tilbageholde den Bemærkning — i Haab om, at flere af de Tilstedeværende vilde kunne give den Anvendelse paa andre Steder — at rigtignok kom Husmandssønnerne ikke nær i det Tal paa Folkehøjskolerne som Gaardmandssønner, skjønt de nu for en Del kunde vente at faa Understøttelse af det dertil af Statskassen bevilgede Beløb, men der var et Sted, hvor der kunde virkes en Del for dem, og det var i Folkestuerner om Aftenen. Det var ham bekendt, at dette var bragt til Udførelse f. Ex. af de Højskoleelever, som Proprietær Holm paa Verchenfeldt hver Vinter havde i sin Tjeneste, og ligeledes vidste han, at en ung Elev med Held havde bragt en lignende Aften-skole i Gang i sit Kammer paa Herlufsholm Ladegaard, og at baade Dreng, Piger, Karle og selv Røgteren med Glæde nøde Godt af hans Vejledning. Han fremhævede dette, fordi han troede, at den Hjælp, der derigjennem kunde ydes til Oplysnings Fremme, var overordentlig væsentlig, da det ikke kom an paa, at der gaves theoretiske landøkonomiske Kundskaber, men egentlig kun om at oplyse om Alt, hvad der ligger dem nær som Mennesker, thi da vilde de sikkert faa den Drift i dem, at de nok skulde finde de Raad og den Vejledning, theoretisk taget, som de kunde behøve til Dyrkingen af deres Jord.

Docent Westring udtalte som aldeles utvivlsomt, at det var absolut urigtigt at give Præmier for Pløjning med Køer. Der var gjort Forsøg med, hvor megen Mælk der derved gik tabt; han kunde ikke huske Tallene, men det var godtgjort, at det var en overordentlig kostbar Arbejds-kraft. Mælkekoens Udvikling gik ud paa at reducere Muffeludviklingen til netop at bære Dyret, og det gik paa ingen Maade an at forene to til at faa stik modsatte Ydelser, som Muffelkraft og Mælkeproduktion. Naar Husmandens Agerbrug skulde fremmes gennem Kvægholdet, troede han, at det var urigtigt at give ham Anvisning paa en Arbejds-kraft, som ikke kunde betale sig. Dersom Husmanden desuden skulde være henvist til at rekruttere sin Besætning ved

Tillæg, vilde der ligge en ikke ringe Fare i, at han brugte sine Køer som Træddyr; det vilde, om ikke strax, saa dog senere have til Følge, at Mælkeproduktionen vilde aftage.

Kammerraad Andersen bemærkede, at de Præmier, der vare udsatte i Sorø Amt for Dyrkningen af Husmandslobder netop gjaldt den samlede Dyrkning og ikke en enkelt Gren af Agerdyrkingen.

Kammerraad Andersen har tilsendt os og ønsket tilføjet til ovenstaaende Forhandling følgende Meddelelser, der henholdsvis have været optagne i „Koll.-Falst. Stiftst.“ og i „Langelands Avis:“

Straahte, flettede af Rug- og Hvedestraa. I Industriforeningen i Nykjøbing paa Falster blev der for kort siden forevist Prøver af en Industri, der forhaabentlig har en for vor Almue vigtig Fremtid for sig, nemlig Straahte, flettede af Rug- og Hvedestraa. Disse Hatte, der allerede vare naaede til en vis Grad af Fuldkommenhed, vare flettede af Børn i en Haandgjerningsstole i denne Retning paa Durupgaard, oprettet og holdt i Gang af Hr. Tesdorpf og vel kun et Par Maaneder gammel; Straaet, der tilmed iaar er grovere end sædvanligt, var ikke saa fint som Straaet i lignende Industriefrembringelser fra Italien, Schweiz eller Würtemberg, men selve Arbejdet henstillede det just ikke blandt de umulige Ting engang at naa hine Landes Færdighed i denne Retning; allerede det nu leverede er af en saadan Godhed, at det vel vil vide at skaffe sig Marked, og større Handlende skulle allerede have gjort Tilbud om at købe Alt, hvad der her kan leveres.

Køer som Træddyr. Mange, som ikke af Erfaring kjende Køernes Anvendelse til Træddyr, ængste sig for at begynde derpaa, ikke alene for det formentlige Tab, de ville komme til at lide paa Mælken, men ogsaa fordi de antage, at Arbejdet gaaer for langsomt, at Køerne ikke ville holde ud mange Aar, og at den Husmand vilde lide føleligt Tab, som efter at have anskaffet ikke alene Seletøj til Køerne, men ogsaa Plow, Harve

og Bogn, fandt sig stuffet i sine Forventninger, og igjen maatte sælge sit Redskab som overflødig. Af Meddelelser til Fyens Stifts patriotiske Selskab synes det imidlertid at fremgaa, at et og samme Par Køer har været anvendt til at trække 6 Aar i Råd; en Husmand anfører, at han i 4 Timer kjører 2 Mil til Staden med 7 Tdr. Sæd eller Kartofler med sine 2 Køer; at han henter Gødning med dem, og at hans hele Bedrift er gaaet fremad i en lang Række af Aar, uagtet han uafbrudt har draget den dobbelte Nytte af sine Køer, baade af deres Mælk og Evne til at trække. Det er en afgjort Sag, at disse større Ydelser ogsaa have fordret stærkere Foder, men dette, siger han, kunne Brugerne godt staa sig ved at give, da det er billigere at købe Hø og andet Kraftfoder til Køerne, end at betale en Gaardmand for Benyttelse af hans Heste til de nødvendige Spænddage.
